

บทที่ 4

ปูนปั้นเมืองเพชรบุรี: คุณลักษณะและภูมิหลัง

ในบทนี้จะเป็นการอธิบายถึงงานประติมากรรมปูนปั้นอย่างกว้างๆ เพื่อปูพื้นฐานความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับงานปูนปั้นที่ใช้ประกอบสิ่งก่อสร้างสำคัญในวัด โดยจะกล่าวถึงงานปูนปั้นโดยทั่วไปและงานปูนปั้นเมืองเพชรบุรี กระบวนการปั้นปูนของสกุลช่างเมืองเพชรบุรี ประเภทของงานปูนปั้น งานปูนปั้นชั้นครูสมัยอยุธยา งานปูนปั้นสมัยรัตนโกสินทร์ และบทบาทหน้าที่ของงานปูนปั้นในอดีต ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากบันทึกเอกสารต่างๆ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างคือช่างปูนปั้นเพชรบุรี และนักวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

งานปูนปั้นโดยทั่วไปและงานปูนปั้นเมืองเพชรบุรี

1. ลักษณะทั่วไปของงานปูนปั้น

ปูนปั้นจัดเป็นงานวิจิตรศิลป์และสื่อพื้นบ้านประเภทงานประติมากรรม หมายถึง งานศิลปะที่ต้องการปริมาตร หรือต้องการเนื้อที่ในอากาศ (Plastic Arts) คืองานที่ผ่านกรรมวิธีการปั้น งานแกะสลักทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นแกะสลักด้วยไม้ ด้วยศิลา หรืองาช้าง (น. ณ ปากน้ำ, 2524, น. 2)

ปูนปั้นเป็นงานประติมากรรมที่ใช้ปูนเป็นวัสดุหลักในการทำ เป็นผลงานที่แสดงปริมาตรสามมิติคือความนูนพื้นพื้นหลัง ความนูนยังมีนูนมากนูนน้อยตามจังหวะของลวดลาย มีความกว้างความสูงของตัวลาย ด้วยปริมาตรสามมิติจึงเกิดส่วนนูนรับแสงและส่วนต่ำที่หลบแสง จึงมีเงา และแสงเงาที่ “ทำให้เราเห็นลีลารูปลักษณะของลวดลายที่พลิ้วสะบัดได้ดีเป็นพิเศษ ดูคล้ายเคลื่อนไหวได้” (สันติ เล็กสุขุม, 2538, น. 191)

งานปูนปั้นมีปรากฏในดินแดนไทยมานานกว่าพันปีแล้ว คือตั้งแต่สมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา (สันติ เล็กสุขุม, 2540, น. 76) โดยจัดทำขึ้นภายในศาสนสถานเพื่อสื่อถึงโลกทัศน์ทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ทั้งนี้ผู้คนในยุคนั้นได้จัดทำในรูปแบบของพระพุทธรูปเรียกว่าพระพุทธรูปปฏิมา งานสถาปัตยกรรมประเภทอาคารสถาน คือสถาปัตยกรรมพระอุโบสถ วิหาร การเปรียญ หอไตร หอกลอง หอระฆัง อาคารสาธารณะ และส่วนงานปูนปั้นก็คือ ศิลปะที่ช่างได้ประดิษฐ์เป็นลวดลายประดับตกแต่งผิวของสิ่งก่อสร้างข้างต้น

ลวดลายปูนปั้นประดับนั้นจะมีการทำในสองลักษณะคือลวดลายที่ไม่สื่อเรื่องราว เช่น ลายดอกไม้ประเภทต่างๆ หรือลายลูกฟักก้ามปูเรียงต่อเนื่อง และลวดลายที่สื่อเรื่องราวได้แก่ ภาพต่างๆ เช่น รูปคน รูปเทพ พระพุทธรูป รูปสัตว์ต่างๆ ในตำนานไทยโบราณ เป็นต้น การตกแต่งประดับนี้มุ่งเน้นให้เกิดความงดงามอันส่งเสริมความขลังและศักดิ์สิทธิ์ต่อสิ่งก่อสร้าง ตลอดจนโน้มนำในทางพุทธปัญญาให้กับผู้คนที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนสถานและวัตถุเหล่านี้

รูปแบบของลวดลายงานปูนปั้นนั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับลายไทยในงานจิตรกรรม กล่าวคือ มีลายหลักอยู่เพียงชนิดเดียวคือลายกระหนก หรือบางครั้งเป็นลายประกอบที่ยักย้ายให้เกิดเป็นลวดลายชนิดต่างๆ มีจังหวะช่องไฟเหมาะสมแก่เนื้อที่และตำแหน่งที่ประดับ (สันติ เล็กสุขุม, 2538, น. 190) แต่งานปูนปั้นมีกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานที่ต่างไปจากการสร้างผลงานในงานจิตรกรรม ซึ่งเป็นการเขียนลวดลายไทยลงบนแผ่นภาพสองมิติคือกว้างกับยาว ช่างสามารถกำหนดความสละสลวยของลวดลายได้ดีจากข้อได้เปรียบด้านอุปกรณ์อันได้แก่ พู่กัน ซึ่งสามารถทำให้ลายสละสลวยมากขึ้นได้อย่างไม่มีข้อจำกัด มีการระบายสีเส้นตัดเส้น หนักเบา สอดใส่สลับเป็นแนว หรือสลับสีได้เต็มที่

แต่การสร้างสรรค์ผลงานปูนปั้นนั้นจะใช้ปูนที่ทำมาจากเปลือกหอยเผาไฟผสม น้ำอ้อยหรือสิ่งอื่นๆ เช่น น้ำมันดงอ้ว แต่มีปูนผสมเป็นส่วนใหญ่ ปูนผสมน้ำอ้อยจะมีความเหนียว สามารถปั้นเป็นรูปต่างๆ ได้ และเมื่อแห้งจะแข็งตัวเร็ว ทนแดดทนฝนได้ดี ในสมัยโบราณช่างผู้ผลิตงานต้องผลิตวัสดุปูนด้วยตนเอง โดยการเผาหินปูนให้ได้ปูนขาว แล้วนำไปผสมกับวัสดุอื่น เพื่อให้ได้ปูนประเภทต่างๆ สำหรับใช้ในการสร้างสรวงงานต่างลักษณะ คือปูนก่อหรือปูนสอ เพื่อประสานแผ่นอิฐให้ต่อกัน ปูนฉาบเพื่อฉาบทับแผ่นอิฐที่ก่อไว้แล้ว เมื่อไล่แล้วผิวจะเรียบเนียน และปูนปั้นซึ่งเป็นส่วนประดับตกแต่ง นอกจากนี้ยังมีการคิดค้นเกี่ยวกับการเจือปนส่วนผสมต่างๆ ลงในปูน เพื่อให้ปูนมีความคงทนแข็งแรงและอยู่ได้นานนับปี

ปูนปั้นนี้ส่วนมากใช้เป็นเครื่องตกแต่งประดับอาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรม เช่น สถูปเจดีย์ โบสถ์ วิหาร การเปรียญ หอไตร หอระฆัง ชุ่ม ตั้งแต่พื้นถึงหลังคาทั้งภายในและภายนอกอาคาร ส่วนของโบสถ์วิหารภายนอก ได้แก่ ชุ่มหน้าต่าง ชุ่มประตู หน้าบัน บริเวณภายในอาคาร ได้แก่ เพดาน ฐานพระ ซึ่งมีทั้งที่เป็นลวดลาย เป็นรูปคน รูปสัตว์ต่างๆ ไปจนถึงพระพุทธรูปดังปรากฏอยู่ตามศิลปะโบราณวัตถุสถานของไทยมากมายหลายแห่ง ปูนปั้นนี้เป็นที่นิยมใช้กันมากในสมัยโบราณก่อนจะมีปูนซีเมนต์ใช้ เพราะปูนปั้นสามารถทำเป็นลวดลายต่างๆ ให้อ่อนช้อยอย่างไรก็ได้ และปูนปั้นสามารถทำลวดลายประดับตกแต่งอาคารทางสถาปัตยกรรมเลียนแบบเครื่องไม้ได้ดียิ่งด้วย

2. งานปูนปั้นเมืองเพชรบุรี

จังหวัดเพชรบุรีหรือเมืองเพชรบุรีเป็นแหล่งอุดมด้วยสมบัติทางด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งได้รับการสร้างสมและสืบต่อการสร้างสรรค์มาแต่โบราณกาลโดยลำดับตลอดมามิได้ขาดสาย และงานประติมากรรมประเภทปูนปั้นก็เป็นสมบัติทางด้านศิลปวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมคู่บ้านคู่เมืองเพชรบุรีมาแต่โบราณกาล งานประติมากรรมปูนปั้นในเมืองเพชรบุรีนั้นมีหลักฐานแสดงชัดมาตั้งแต่สมัยทวารวดี โดยพบที่โบราณสถานทุ่งเศรษฐี บ้านโคกเศรษฐี ตำบลนายาง อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ลวดลายปูนปั้นตกแต่งโบราณสถานวัดกำแพงแลง งานปูนปั้นพระปรางค์วัดมหาธาตุฯ เป็นงานเก่าแก่ ที่เห็นปัจจุบันเป็นการซ่อมแซมใหม่ และงานประติมากรรมปูนปั้นสมัยอยุธยาที่ยังหลงเหลือให้พบเห็นยังมีอยู่มากในจังหวัดเพชรบุรี (ล้อม เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์) บางยุคบางสมัยศิลปะการปั้นปูนของเมืองเพชรบุรีได้รับอิทธิพลทางด้านรูปแบบของช่างสกุลอื่นที่แพร่เข้ามาและมีผลกระทบทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในงานปูนปั้นไปบ้าง กระนั้นก็ตามงานปูนปั้นศิลปะคู่บ้านคู่เมืองเพชรบุรีก็ยังคงเอกลักษณ์ศิลปะประเภทประติมากรรมปูนปั้นตามขนบนิยมของชาวเมืองเพชรบุรีไว้ได้ดีราบจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งแวดวงศิลปกรรมจัดให้เป็นผลงานของ “สกุลช่างเพชรบุรี” (ถนอมศักดิ์ แจ่มวิมล, 2537, น. 125)

ศิลปะปูนปั้นเป็นสกุลช่างสาขาหนึ่งของเพชรบุรีที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาไม่ขาดสาย ส่วนใหญ่เป็นงานที่เกี่ยวกับศาสนาซึ่งผูกพันอยู่กับวัด จึงทำให้เกิดกลุ่มช่างปูนปั้นขึ้นตามวัดต่างๆ ของเพชรบุรี เช่น กลุ่มช่างวัดมหาธาตุวรวิหาร กลุ่มช่างวัดใหญ่สุวรรณาราม กลุ่มช่างวัดเกาะ (แก้วสุทธาราม) กลุ่มช่างวัดพระทรง เป็นต้น แต่ละกลุ่มช่างก็มักจะเน้นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มของตนให้เห็นเด่นชัดเป็นพิเศษ ซึ่งเมื่อพบเห็นผลงานก็จะสังเกตได้ทันทีว่าเป็นฝีมือของกลุ่มช่างวัดใด

ด้วยคุณภาพของปูนเพชรที่เปิดโอกาสให้ช่างสามารถปั้นลายที่ละเอียด ซับซ้อน และงดงามได้ และความคงทนของปูนก็ทำให้ผลงานหลายชิ้นยังคงสภาพสมบูรณ์ แม้เวลาจะล่วงเลยมาหลายร้อยปีแล้ว อีกทั้งช่างปูนปั้นฝีมือดีก็ยังคงมีสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงสามารถสร้างสรรค์งานศิลปะที่สืบทอดจากช่างชั้นครูได้อย่างประณีตงดงาม ด้วยเหตุนี้ปูนปั้นจึงเป็นงานช่างที่โดดเด่นของจังหวัดเพชรบุรีจนเป็นที่ยอมรับให้มาแสดงฝีมือซ่อมแซมวัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อคราวฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี และช่างบางคนยังได้รับการยกย่องจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติให้เป็นบุคคลดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมอีกด้วย ทั้งนี้กระบวนการผลิตปูนปั้นเมืองเพชรมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กระบวนการปั้นปูนของสกุลช่างเมืองเพชรบุรี

กระบวนการปั้นปูนเป็นความรู้พื้นฐานสำคัญในหมู่ช่างปูนปั้นสกุลช่างเมืองเพชรบุรี ซึ่งได้รับการสืบทอดต่อกันมาจากบูรพาจารย์รุ่นก่อนๆ อย่างไม่ขาดสาย นับได้ว่าเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สำคัญยิ่งต่อการสร้างสรรค์สมบัติทางศิลปวัฒนธรรมของเมืองเพชรบุรี ให้เป็นที่ปรากฏและเป็นศาสตร์แห่งการสร้างสรรคงานประติมากรรมไทยประเพณีที่ยังคงดำรงมาแต่อดีตกาลอย่างครบถ้วนทุกขั้นตอน

2.1.1 ปูนดำ ปูนเพชร

ช่างปูนปั้นเพชรบุรีไม่ว่าระดับใดก็ตามจะต้องผ่านกรรมวิธีที่สำคัญของงานปั้นปูน นั่นคือการตำปูน ซึ่งต้องอาศัยเวลา ความอดทน และต้องเป็นคนช่างสังเกตจนเกิดการเรียนรู้ว่าเมื่อใดปูนที่ตำจะนำไปปั้นลวดลายหรือรูปต่างๆ ได้ ในการตำปูนนั้น เมื่อตำเสร็จแล้ว ก็จะนำไปใส่ภาชนะที่ปิดมิดชิดไม่ให้อากาศเข้าได้ (ปัจจุบันใช้ถุงพลาสติกมัดปากถุงให้แน่น) ไม่เช่นนั้นปูนที่ตำจะแข็งตัว ปูนที่ตำนี้มีชื่อเรียกกันว่า “ปูนดำ”

ปูนดำเป็นชื่อเรียกปูนชนิดหนึ่งที่ผ่านกระบวนการตำหรือโขลกมาแล้ว เพื่อให้วัตถุที่ผสมลงไปหรือส่วนประกอบปนกันหรือเข้ากันดี บางแห่งเรียกว่าปูนทึมก็มี เมื่อนำไปปั้นเรียกว่าปั้นปูนดำ ปั้นปูนโขลก และปั้นปูนทึม หรือบางแห่งเรียกว่าปูนสด เมื่อนำไปปั้นเรียกว่าปั้นปูนสด คือต้องปั้นกันสดๆ จะให้ปูนแห้งไม่ได้ต้องให้สดอยู่เสมอ ดังนั้นปูนดำจึงมีชื่อเรียกได้หลายชื่อ เช่น ปูนโขลก ปูนดำ ปูนทึม และปูนสด แต่ทั้งนี้ต้องผ่านการตำให้เข้ากันเป็นสำคัญ (บัวไทย แจ่มจันทร์, 2529, น. 25)

สำหรับช่างปูนปั้นเพชรบุรี “ปูนดำ” มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ปูนเพชร” และที่เรียกว่า “ปูนเพชร” นั้นเพราะปูนดำเดิมใช้น้ำอ้อยเป็นส่วนผสม ปัจจุบันช่างเพชรบุรีใช้น้ำตาลโตนดเป็นส่วนผสมเพื่อให้ปูนแข็งตัวและเพิ่มความแข็งแรง

ปูนดำหรือปูนเพชรเป็นปูนสูตรปูนขาวผสมกับทรายละเอียด กาวเส้นใยพืช น้ำตาล ข้าวเหนียวต้ม และน้ำ (ทองร่วง เอมโอษฐ์, สัมภาษณ์) ปูนชนิดนี้มีความคงทนต่อในอาคารได้ด้วย เนื่องจากเป็นปูนที่ผสมกับน้ำมาก่อนมีการซึมซับน้ำและมีช่องทางระบายหรือน้ำได้ดี ไม่มีผลต่อการยืดหรือหดตัวของเนื้อปูนที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิบ่อยๆ (อำพล สัมมาวุฒธิ, 2544, น. 59)

ส่วนผสมต่างๆ มีคุณสมบัติที่ประกอบกันแล้วทำให้ปูนดำหรือปูนเพชรมีความแข็งแรงทนทาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ปูนขาว เป็นวัสดุหลักของงานช่างปั้น คุณสมบัติของเนื้อปูนขาว ในเนื้อปูนดำเป็นวัสดุหลักหรือมวลสารหลักที่จะรวมวัสดุอื่นๆ ให้เข้ากัน เมื่อเวลาผ่านไปของปูนขาวจะจับยึดกันเองอย่างทั่วถึงทำให้เนื้อปูนดำแข็งยิ่งขึ้น (อำพล สัมมาวุฒธิ, 2544, น. 59)

ทรายละเอียด ต้องเป็นทรายน้ำจืดที่ไร้ความเค็ม ผ่านการร่อนด้วยตะแกรงตาละเอียดเพื่อให้ได้ทรายเนื้อละเอียดเหมาะกับการใช้งานปั้น หรือใช้ทรายบริเวณกอไผ่ริมแม่น้ำ เพราะมีความละเอียดมาก (สมบัติ พูลเกิด, สัมภาษณ์) ประโยชน์ของเนื้อทรายคือเพิ่มปริมาตรเนื้อปูน เพิ่มความแข็งแรงแก่เนื้อปูน และทำให้ปูนมีการทรงตัวได้ดีในขณะที่เนื้อปูนยังเปียกอยู่ (อำพล สัมมาวุฒธิ, 2544, น. 60)

เส้นใยจากพืช ได้จากการนำส่วนประกอบของพืชบางอย่าง เช่น เปลือกต้นข่อย ต้นสา เป็นต้น นำมาตำในครกให้ละเอียดโดยต้องแช่น้ำทิ้งไว้ให้เปื่อยก่อนนำไปตำให้ละเอียดจนเป็นเส้นใยเล็กๆ ปัจจุบันใช้กระดาษข่อยบ้าง กระดาษสาบ้าง กระดาษถุงปูนบ้าง มาฉีกย่อย และแช่น้ำให้เปื่อยแทนเปลือกไม้ดังกล่าว หน้าที่ของใยพืชคือเป็นตัวประสาน เนื้อปูนให้ยึดติดกัน ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นตัวยึดระยะสั้นๆ เท่านั้น พอนานไปก็จะสลายตัวปล่อยให้เป็นที่ของเนื้อปูนที่ยึดกันเอง (สมบัติ พูลเกิด, สัมภาษณ์)

กาวหนั เนื่อกาวทำหน้าที่ยึดเนื้อปูนให้ติดกันด้วยคุณสมบัติความเหนียวของกาว แต่ทำหน้าที่เป็นตัวยึดในระยะสั้นๆ เท่านั้น พอนานไปก็จะสลายตัวปล่อยให้เป็นที่ของเนื้อปูนที่ยึดกันเอง (สมบัติ พูลเกิด, สัมภาษณ์)

ข้าวเหนียวเปียก ช่วยทำหน้าที่เช่นเดียวกับกาวหนั แต่เพิ่มให้เนื้อปูนมีความเหนียวขึ้นอีกสะดวกแก่การปั้น และยึดเกาะระหว่างเนื้อปูนง่าย (บาทัน บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์) ทำหน้าที่เป็นตัวยึดระยะสั้นๆ พอนานไปก็จะปล่อยให้เป็นที่ของเนื้อปูนที่ยึดกันเอง

น้ำตาล จะแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น แต่ช่างเมืองเพชรนิยมใช้น้ำตาลโตนดจากต้นตาล น้ำตาลมีคุณสมบัติเป็นตัวเร่งการแข็งตัวของปูน ทำให้ปูนแห้งและแข็งตัวเร็วขึ้น อีกทั้งยังทำให้ปูนมีความแข็งแรง (ทองรุ่ง เอ็มโษษฐ์, สัมภาษณ์) เหตุผลอีกประการหนึ่งในการใช้น้ำตาลคือ ในระหว่างการเตรียมเนื้อปูนจะต้องทำการตุนเนื้อกาวให้เป็นของเหลว แต่เนื่องจากในส่วนผสมของเนื้อปูนจะใช้เนื้อกาวเพียงเล็กน้อยในแต่ละครั้ง เนื้อกาวที่เตรียมไว้จึงใช้ไม่หมด ต้องเก็บไว้ใช้ในวันถัดไป หรือบางครั้งต้องทิ้งระยะเวลหลายวันกว่าจะมีการตำปูนอีกเนื้อกาวหนึ่งเก็บไว้เพียง 2 คืนก็บูดเน่าแล้วไม่นำใช้ การใส่น้ำตาลลงไปแค่ยวตุนพร้อมกับเนื้อกาวจะเป็นวิธีเก็บรักษาเนื้อกาวไม่ให้บูดเน่าได้ดี เนื้อน้ำตาลนี้ทำหน้าที่เป็น

ตัวยี่ดระยะสั้นๆ พอนานไปก็จะปล่อยให้เป็นหน้าที่ของเนื้อปูนที่ยึดกันเอง (อำพล สัมมาวุฒธิ, 2544, น. 60)

ส่วนผสมของเนื้อปูนที่เป็นเส้นใย กาว ข้าวเหนียว และน้ำตาลนี้เมื่อนานไปจะเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา จนในที่สุดจะเหลือเพียงปูนขาวกับทรายเท่านั้นที่รวมตัวกันจนแข็งเป็นหิน ซึ่งเป็นการกลับสู่สภาพเดิมก่อนที่จะมาเป็นปูนขาว (สมบัติ พูลเกิด, สัมภาษณ์)

2.1.2 กรรมวิธีของการทำปูน

เมื่อเตรียมอุปกรณ์เรียบร้อยแล้ว ก่อนอื่นให้นำปูนขาวและทรายละเอียดมาผสมคลุกเคล้าเข้าด้วยกันตามอัตราส่วน เช่น ปูนขาว 2 กระป๋อง ทรายละเอียด 1 กระป๋อง (กระป๋องที่ใช้ผสมปูน) จากนั้นนำปูนขาวและทรายละเอียดที่ผสมแล้วไปใส่ภาชนะ เช่น กระป๋องขนาดใหญ่ หรือโถงน้ำขนาดย่อม ใส่ น้ำสะอาดลงไปจนท่วม ใช้ฝาปิดทิ้งไว้ประมาณ 4 วัน ขั้นตอนนี้เรียกว่า “การหมักปูน” เป็นการลดความเค็มของปูนลงชั้นหนึ่งก่อน จึงจะนำมาทำปูนได้

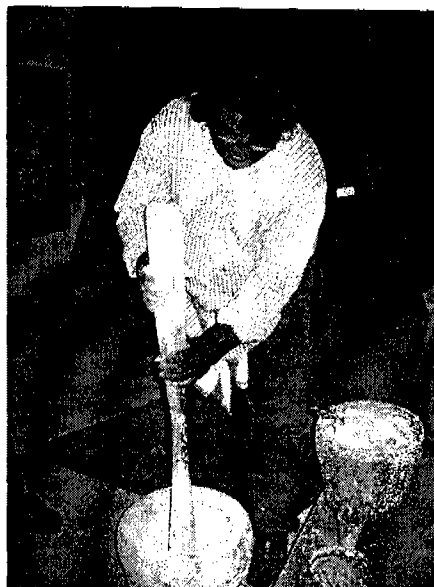
จากนั้นนำเอาน้ำตาลโตนดหรือน้ำตาลทรายผสมน้ำใส่ภาชนะตั้งไฟเคี่ยวให้เหนียวลักษณะแบบน้ำตีม แต่ให้เหนียวกว่าเล็กน้อย ส่วนกาวหนังให้นำไปผสมน้ำใส่ภาชนะตั้งไฟเคี่ยวให้เหนียวเช่นกัน (แบบยางมะตูม)

ขั้นตอนต่อไปให้นำเอากะดาษฟางแช่ลงในน้ำจนเปื่อยประมาณ 1 ชั่วโมง หรือจะนานกว่านี้ก็ได้

จากนั้นนำปูนขาวที่หมักไว้ใส่ครกโขลกให้เข้ากัน ฉีกกระดาษฟางที่แช่น้ำแล้วเป็นชิ้นเล็กๆ ใส่ครกโขลก จนกระดาษฟางที่ฉีกผสมเป็นเนื้อเดียวกับปูน แล้วหยอดน้ำตาลและกาวหนังที่เคี่ยวแล้วลงไป โขลกให้เข้ากันอีกครั้งหนึ่ง ในขั้นนี้ผู้ทำต้องสังเกต จับดูว่าปูนที่ทำได้ที่ดีหรือยัง หากยังอ่อนหรือแฉะส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็จะเพิ่มสิ่งนั้นลงไปโขลกผสมกันอีก เมื่อเห็นว่าปูนที่ทำได้แล้ว ก็ตักใส่ภาชนะหรือถุงพลาสติกเก็บไว้ และเริ่มทำปูนใหม่ต่อไปอีก จนกว่าจะพอกับงานที่จะปั้น ปูนที่ดำเก็บไว้จะคงสภาพอ่อนอยู่อย่างนั้นหากไม่ถูกอากาศ เวลาจะใช้ปั้นปูน ช่างก็นำไปปั้นได้ทันที เมื่อปั้นทิ้งไว้ประมาณ 10-15 นาที ปูนที่ปั้นก็จะเริ่มแข็งตัว (บัวไทย แจ่มจันทร์, 2529, น. 26)

ภาพที่ 4

การตำปูน

การตำปูนเพื่อให้ปูนขาว ทรายละเอียด น้ำตาลโดนด กาวหนัง และกระดาษฟาง เข้ากันจนได้ที่เหมาะสำหรับการปั้นลาย

2.1.3 โกลนปูน

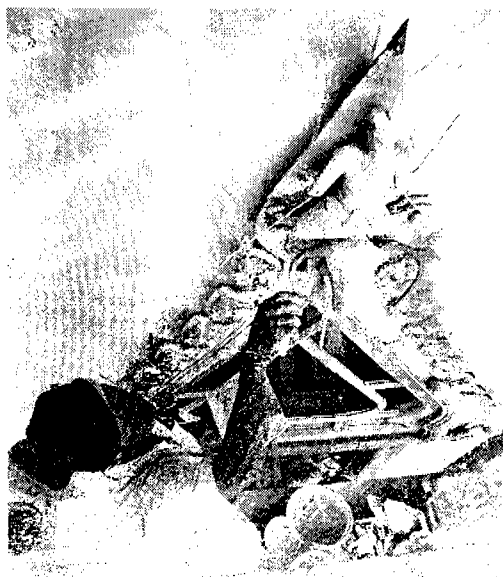
การโกลนหุ่นหรือการปั้นขึ้นหุ่น คือการเพิ่มเนื้อปูนเข้าไปให้ได้รูปทรงตามแบบ ในการปั้นปูนนั้น ช่างจะต้องออกแบบเขียนลายลงในกระดาษเพื่อดูรูปแบบเค้าโครงขั้นหนึ่งก่อน อย่างเช่นลายหน้าบัน เมื่อช่างร่างแบบได้เรียบร้อยดีแล้วช่างก็จะขึ้นนั่งร้านไปเขียนบนหน้าบัน การเขียนก็เขียนลายไว้หยาบๆ และก็มักจะเขียนไปที่ละท่อนทีละตอน และบางครั้งช่างจะเขียนลายไปพร้อมกับปั้นปูนไปด้วย คือเขียนไปปั้นไป

เมื่อเขียนลายหยาบๆ แล้ว ช่างจะนำปูนซีเมนต์ปั้นพอก (ถือปูน) ไปตามรูปแบบที่ร่างไว้ ซึ่งเรียกว่า "โกลน" การโกลนด้วยปูนซีเมนต์ก็เพื่อใช้เป็นตัวยึด ทำให้เกิดความคงทน ไม่หลุดง่าย การโกลนนั้น ช่างจะโกลนไปที่ละช่วงของลาย เมื่อเห็นว่าซีเมนต์ที่โกลนไว้นั้นแข็งตัวจับแน่นดีแล้ว ช่างก็จะนำปูนดำหรือปูนเพชรขึ้นไปปั้นพอกอีกชั้นหนึ่งพร้อมๆ กับปั้นตกแต่งลวดลายตามรูปแบบที่ร่างไว้ด้วยเกรียงปั้นปูนขนาดต่างๆ กันตามลักษณะของลาย ซึ่งช่างจะมีความชำนาญในการใช้เกรียงมาก และในบางครั้งช่างก็จะปั้นเสริมแต่ง เมื่อเห็นว่าลายที่ปั้นยังไม่งดงามสมบูรณ์พอ หรือบางทีเห็นว่าลายที่ปั้นไปแล้วไม่ดี ไม่เป็นที่พอใจ ช่างก็จะเลาะทิ้งทั้งหมด

แล้วจึงโกนและปั้นปูนขึ้นใหม่จนเป็นที่พอใจของช่าง เรียกว่าปั้นไปแก้ปัญหการปั้นไปในตัว ทั้งการเขียนลาย การโกน และปั้นปูน (บัวไทย แจ่มจันทร์, 2529, น. 26) การปั้นในขั้นตอนนี้ จะได้เพียงโครงชั้นในสุดของรูปนั้นเท่านั้น ซึ่งช่างต้องกะลดขนาดตัวหุ่นเพื่อการปั้นลวดลาย ที่ประดับภายนอกในขั้นต่อไป (อำพล สัมมาวุฒธิ, 2544, น. 58)

ภาพที่ 5

การโกนปูน

การโกนด้วยปูนซีเมนต์เพื่อใช้เป็นตัวยึด ทำให้เกิดความคงทน ไม่หลุดง่าย

2.1.4 การปั้นลาย

ปัจจุบันนี้ หน้าบันของโบสถ์มีการตกแต่งปลายหลังคาด้วยช่อฟ้าใบระกา ตามแบบประเพณีของไทย และจากการที่มีขายคาน้ำออกมาคลุมหน้าบัน ช่างปูนปั้น โดยเฉพาะช่างเมืองเพชรได้นำรูปแบบของการแกะสลักไม้ประยุกต์ขึ้นเป็นงานปูนปั้น โดยการปั้นลาย ยื่นออกมาจากผนังหน้าบัน และบางตอนก็มีการปั้นลายสอดสลัbspันเกี่ยว และใช้โครงลวด เข้าช่วยในการยึดเหนี่ยว ซึ่งก็ให้ความรู้สึกในอีกลักษณะหนึ่งที่แตกต่างไปจากสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น (บัวไทย แจ่มจันทร์, 2529, น. 28)

รูปแบบในการปั้นลายนี้ ช่างปูนปั้นเพชรบุรีมีสูตรในการดำปูนเฉพาะคน เฉพาะกลุ่มว่าจะใช้ส่วนผสมอะไรเพิ่มเติมลงไปให้เหมาะสำหรับการปั้นลายแต่ละลาย การดำปูน จึงมีสูตรที่แตกต่างกันไปตามประเภทของงานปูนปั้น เช่น เวลาที่ช่างบาทยันจะปั้นลายดอกไม้ก็จะ

ใส่ข้าวเหนียวตัดลงไปด้วยเพื่อให้เนื้อปูนเหนียวหนึบ เวลาปั้นจีบลายดอกไม้จะได้มีความอ่อนช้อยงดงามยิ่งขึ้น (บาทยัน บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 6
การปั้นลาย

ปูนที่ได้จากการตำนำมาปั้นเป็นลวดลายพอกทับโคลนที่ช่างร่างไว้

2.1.5 การปั้นตัวทับลาย

ในสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ลายปูนปั้นหน้าบันโบสถ์มีการใช้ลายเข้าประกอบตกแต่งเป็นพื้นหลัง ช่วยทำให้ส่วนประธานซึ่งเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑเด่นมาก บางแห่งมีการสร้างรูปเทวดานั่งแท่น บางแห่งมีการสร้างรูปสัตว์ประหลาดในเรื่องราวเกียรติ์ ลายที่เป็นพื้นหลังมักเป็นลายก้านขดเทพพนม ลายก้านขดหวัรราชสีห์ หวัคชสีห์ หรือลายช่อหางโต ลักษณะที่มีลายประกอบด้านหลังนี้เองที่ช่างปูนปั้นเมืองเพชรเรียกว่า “ตัวทับลาย”

ช่างปูนปั้นจะประกวดประชันตัวทับลายกันมาก เพราะเป็นการแสดงฝีมือ เทคนิควิธีการและแนวความคิด ส่วนใหญ่ก็นำเอาเทพในรูปร่างต่างๆ รูปพุทธประวัติ ตอนใดตอนหนึ่งมาเป็นส่วนประธานของหน้าบันโบสถ์ ส่วนซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่างโบสถ์ก็ใช้รูปการสัตว์ประหลาดในเรื่องราวเกียรติ์เป็นตัวทับลาย (บัวไทย แจ่มจันทร์, 2529, น. 28)

2.1.6 การตกแต่งปูนปั้น

เป็นการปั้นรายละเอียด คือปั้นเก็บตกแต่งลวดลายจนสมบูรณ์ตามแม่แบบที่ได้เขียนออกแบบไว้ ถ้าเป็นภาพลอยตัวต้องแก้ปัญหาร่องการถอดแบบจากสองมิติในแบบกระดาษมาเป็นภาพปั้นสามมิติบนรูปปั้นซึ่งสามารถมองเห็นได้รอบตัว ส่วนใหญ่แบบสองมิติจะช่วยให้เพียงควบคุมพื้นที่ปริมาตรของรูปปั้นในชิ้นงานเท่านั้น ส่วนความสวยงามจะต้องอาศัยความสามารถในการปั้น การแก้ไขเรื่องมุมมอง และมองภาพให้เห็นความงามในรูปแบบสามมิติให้ได้ นอกจากนี้รายละเอียดการปั้นตกแต่งลวดลายยังเกิดจากการฝึกทักษะจนมีความสามารถในการปั้นลวดลายแต่ละอย่างจนชำนาญ และสามารถพัฒนาฝีมือให้ดียิ่งขึ้นด้วย (อำพล สัมมาวุฒธิ, 2544, น. 67)

สำหรับปูนปั้นเมืองเพชรนั้น เทคนิคส่วนใหญ่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยเฉพาะการตกแต่งหน้าโบสถ์ กล่าวคือจะจัดให้ส่วนประธานอยู่ในแนวแกนกลาง รูปประธานจะเด่นล้ำออกมาจากตัวลายกระหนก ลวดลายที่ใช้ในงานปูนปั้น ช่างชอบใช้ลายก้านขด เพราะสามารถออกตัวลายได้มาก ซึ่งมักจะออกลายไปตามแบบอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือบางที่ช่างก็จะออกตัวลายเพิ่มเข้าไปใหม่ผสมกับลวดลายแบบอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ ส่วนลายเปลวหรือที่เรียกว่า “กระหนกเปลว” มีทำบ้างแต่ไม่มากนัก เนื่องด้วยการปั้นลายเปลวนั้นดูง่าย แต่ทำให้ดีให้เกิดความรู้สึกประทับใจได้ยาก หรืออาจเป็นเพราะกระหนกเปลวหน้าบันโบสถ์ วัดเขabanไดอิฐ สมัยอยุธยาตอนปลายสูงส่งทั้งฝีมือและรูปแบบ ช่างปูนปั้นปัจจุบันไม่อาจเทียบฝีมือได้ ช่างปูนปั้นเพชรบุรีจึงหันไปปั้นลายรูปแบบอื่นมากกว่า (บัวไทย แจ่มจันทร์, 2529, น. 27) ทั้งนี้รายละเอียดของการตกแต่งงานปูนปั้นมีหลากหลายเทคนิควิธีดังนี้

- การปิดทองร่องกระຈก

งานปูนปั้นตามรูปแบบของช่างเพชรบุรี ปัจจุบันนิยมทำกันในอีกลักษณะหนึ่งคือการนำเอาวิธีการลงรักปิดทองและกระຈกสีแผ่นเล็กๆ มากรประดับซึ่งช่างในสาขาศรีประณีตศิลป์เรียกว่า “งานปิดทองร่องกระຈก” เมื่อดูแล้วแพรวพราวลายเด่นเป็นสง่า วิธีการปิดทองหรือร่องกระຈก ช่างจะดำเนินการได้ต่อเมื่องานปูนปั้นเสร็จสมบูรณ์แล้ว ซึ่งงานปิดทองร่องกระຈกนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในที่ไกลตาเพื่อความสวยงามยามเมื่อต้องแสง (ล้อม เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

งานปิดทองหรือร่องกระຈกส่วนใหญ่จะเป็นช่างคนละชุด คนละกลุ่มกับช่างปูนปั้น และบางกลุ่มก็เป็นช่างที่อยู่ในเครือข่ายเดียวกัน งานปิดทองหรือร่องกระຈกนี้เป็นส่วนช่วยเสริมให้งานปูนปั้นดูเด่นสะดุดตายิ่งขึ้น แต่ถ้าหากว่าปิดทองหรือร่องกระຈกไม่ดีพอ ก็จะทำให้งานปูนปั้นลดคุณค่าลงทันที ด้วยเหตุนี้ ช่างปูนปั้นจึงเป็นผู้นำช่างปิดทองหรือร่อง

กระจกมาเอง หรือไม่ก็เป็นผู้คอยดูแลการปิดทองหรือร่องกระจกไปด้วย เพื่อมิให้ผลงานปูนปั้นตามรูปแบบของตนเสียคุณค่าความงามไป (บัวไทย แจ่มจันทร์, 2529, น. 29)

ลักษณะเด่นๆ ของงานปูนปั้นเมืองเพชรจะปรากฏอยู่ในสองลักษณะ คือ แบบปั้นปล่อย คือจะเน้นให้เห็นปูนตามสีธรรมชาติ ไม่มีการตกแต่งวัสดุใดเพิ่มเติม อีกลักษณะหนึ่งนั้นจะมีการใช้วัสดุอื่นๆ ปิดเพิ่มเติมลงไปบนเนื้อปูนปั้นที่แห้งแล้ว ซึ่งนอกจากการปิดทองร่องกระจกที่กล่าวถึงแล้วยังมีการตกแต่งอื่นๆ อีก ได้แก่

- การตกแต่งด้วยการลงรักปิดทอง

เป็นงานปูนปั้นที่ได้รับการตกแต่งด้วยการทาลงรักบนผิวงานปูนปั้นแล้วปิดทองคำเปลวทับเป็นอย่างปิดทองทึบ เป็นวิธีและชนบในการตกแต่งแบบหนึ่งซึ่งพบได้ในงานปั้นปูนประเภทพระพุทธรูปปฏิมา ซึ่งมีทั้งที่เป็นพระพุทธรูปปฏิมาประธานในพระอุโบสถ และพระพุทธรูปปฏิมาลำดับในพระประธาน

- การตกแต่งด้วยการฉาบพื้นเป็นสี

งานปูนปั้นซึ่งได้รับการตกแต่งด้วยวิธีนี้มีลักษณะเด่นอยู่ที่ปล่อยงานปูนปั้นส่วนที่ปั้นเป็นรูปภาพและลวดลายให้คงสีปูนขาวตามธรรมชาติไว้ทั้งหมด แต่ในส่วนพื้นภาพและพื้นลวดลายที่เป็นช่องไฟนั้นระบายสีถมพื้นให้เป็นสีทั้งหมด เพื่อให้สีพื้นช่วยขับส่วนรูปภาพและลวดลายลอยเด่นขึ้นมาจากพื้น แลเห็นชัดเจนสวยงาม ซึ่งเป็นวิธีตกแต่งต่างไปอีกแบบหนึ่ง

- การตกแต่งด้วยการระบายสีบนงานปั้นปูน

งานปั้นปูนที่ได้รับการตกแต่งด้วยวิธีนี้มีทั้งประเภทงานปั้นตกแต่งหน้าบ้าน ชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่าง เป็นต้น วิธีการตกแต่งใช้สีชนิดสีฝุ่นเขียนระบายลงบนส่วนที่เป็นรูปภาพและลวดลายสอดคล้องต่างๆ สี

- การตกแต่งด้วยการทำปูนปั้นให้เป็นสี

งานปูนปั้นที่มีลักษณะพิเศษนี้เป็นงานประเภทตกแต่งหน้าบ้าน ทำขึ้นด้วยปูนที่มีสีน้ำตาลอมแดงหรือสีน้ำหมาก ปั้นเป็นลวดลายและรูปภาพออกสีน้ำฝาดแดงไปทั้งหน้าบ้าน ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของงานปูนปั้นสกุลช่างเพชรบุรี

3. ประเภทของงานปูนปั้น

งานปูนปั้นสกุลช่างเมืองเพชรบุรีทั้งในส่วนที่ได้รับการสร้างสรรค์มาแต่ครั้งอดีต และงานที่ได้รับการสร้างขึ้นใหม่ในสมัยต่อมา ตลอดจนผลงานที่ทำกันอยู่ในปัจจุบันนี้ล้วนมีรูปแบบเนื้อหาที่หลากหลาย ซึ่งสามารถจัดประเภทได้ดังนี้

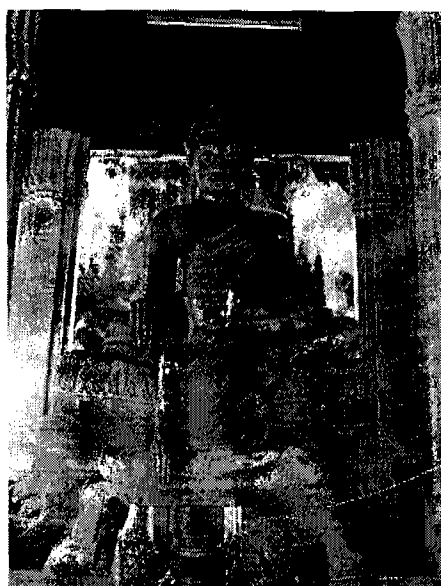
3.1 งานปูนปั้นประเภทพระพุทธรูปปฏิมากร

งานปูนปั้นประเภทนี้คือการปั้นปูนเท่าองค์พระพุทธรูปปฏิมากรเต็มองค์โดยก่ออิฐถือปูนเป็นแกนอยู่ข้างใน รูปลักษณะภายนอกพอกปั้นด้วยปูนจนสำเร็จเป็นองค์พระ แล้วจึงตกแต่งผิวด้วยการลงรักปิดทอง หรือปล่อยให้ผิวเป็นสีขาวด้วยสีเดิมนของปูนปั้น เช่น

- พระพุทธไสยาสน์ วัดพระนอน
- พระพุทธปฏิมาประธาน วัดไผ่ล้อม

ภาพที่ 7

ปูนปั้นพระพุทธรูปปฏิมาประธาน

ปูนปั้นพระพุทธรูปปฏิมาประธาน วัดไผ่ล้อม

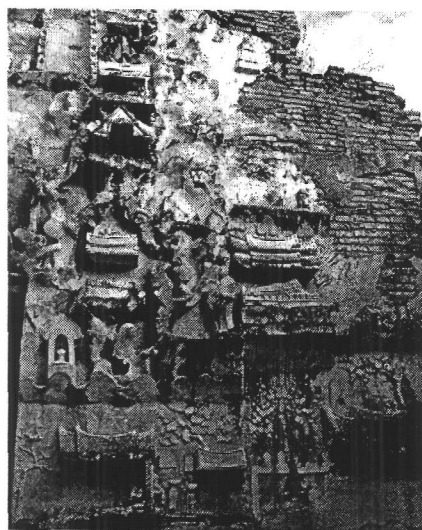
3.2 งานปูนปั้นประเภทภาพพรรณนาเรื่อง

งานปูนปั้นประเภทนี้คือการปั้นปูนเป็นรูปภาพประดับติดบนฝาผนังอาคารทางศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร เป็นต้น ลักษณะเป็นภาพปั้นแบบนูนต่ำลำดับเรื่องราวทางศาสนาหรือทางวรรณคดี ภาพปูนปั้นประเภทนี้ทำขึ้นบนผนังทั้งที่อยู่ภายในอาคารและที่อยู่ภายนอกอาคาร งานปูนปั้นเป็นรูปพรรณนาเรื่องทางศาสนาบางแห่งที่ยังค้างมาแต่อดีตเท่าที่คงอยู่ปรากฏร่องรอยการระบายสีตกแต่งคล้ายรูปภาพจิตรกรรมฝาผนังเหลืออยู่พอเป็นเค้าให้เห็นได้ เช่น

- ปูนปั้นเรื่องพุทธประวัติ วัดไผ่ล้อม
- ปูนปั้นเรื่องรามเกียรติ์ วัดเขabanไดอิฐ

ภาพที่ 8

ปูนปั้นเรื่องพุทธประวัติ

ปูนปั้นเรื่องพุทธประวัติ วัดไผ่ล้อม

3.3 งานปูนปั้นประเภทองค์ประกอบอาคารสถาน

งานปูนปั้นประเภทนี้คือการปั้นทำเป็นองค์ประกอบและตกแต่งอาคารสถานที่ เป็นขนบนิยมตามแบบไทยประเพณี ได้แก่

- ปูนปั้นบัวหัวเสา
- ปูนปั้นกรอบซุ้มประตู และกรอบซุ้มหน้าต่าง
- ปูนปั้นกรอบหน้าบันโบสถ์ วิหาร

- ปูนปั้นประดับฐานชุกชี
- ปูนปั้นประดับฐานใบเสมา
- ปูนปั้นประดับพระสถูปเจดีย์ทรงเครื่อง
- ปูนปั้นประดับพระพุทธรูปรางค์

ภาพที่ 9

ปูนปั้นประดับกรอบซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถ

ปูนปั้นประดับกรอบซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถ วัดพลับพลาชัย

3.4 งานปูนปั้นประเภทลวดลายประดับหน้าบัน

งานปูนปั้นประเภทนี้คือการปั้นปูนทำเป็นลวดลายประดับตกแต่งบนพื้นหน้าบันของโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ และอาคารอื่นๆ ทางศาสนา ได้แก่

- ปูนปั้นลายกระหนกเครือวัลย์
- ปูนปั้นลายกระหนกก้านขด
- ปูนปั้นลายเครือเถา
- ปูนปั้นลายใบเทศ
- ปูนปั้นลายกระหนกผสมลายใบเทศ
- ปูนปั้นลายเบ็ดเตล็ด

ภาพที่ 10
 ปูนปั้นประดับหน้าบันวิหาร

ปูนปั้นลายเครือเถา และสัตว์หิมพานต์ประดับหน้าบันวิหาร วัดพลับพลาชัย

3.5 งานปูนปั้นประเภทตัวทับลาย

งานปูนปั้นประเภทนี้คือการปั้นรูปภาพขึ้นเป็นประธานในพื้นที่ผนัง เช่น หน้าบัน โบสถ์ หน้าบันซุ้มประตู เป็นต้น ทำเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑตามคติเก่าบ้าง รูปจตุโลกบาลบ้าง รูปราหูจับดวงจันทร์บ้าง แล้วปั้นลวดลายประกอบเป็นพื้นผนังอยู่เบื้องหลัง ลักษณะงานปูนปั้นประเภทนี้ ช่างปูนปั้นเมืองเพชรบุรีเรียกว่า “ตัวทับลาย” เช่น

- ปูนปั้นหน้าบันโบสถ์ วัดคงคาราม
- ปูนปั้นหน้าบันแถลงซุ้มหน้าต่าง วัดชีวีประเสริฐ

ภาพที่ 11
ปูนปั้นตัวทึบลาย

ปูนปั้นตัวทึบลายที่หน้าบันแถลงซุ้มหน้าต่าง วัดชีวิประเสริฐ

3.6 งานปูนปั้นประเภทภาพลอยตัว

งานปูนปั้นประเภทนี้คือการปั้นปูนทำเป็นรูปภาพชนิดลอยตัว เช่น รูปยักษ์ยืน ใฝ่บันได รูปพระเกจิอาจารย์ รูปช้างหมอบประจำหน้าประตูวัด เป็นต้น รูปภาพชนิดลอยตัวนี้ บางแห่งเขียนระบายสีตกแต่งให้งามก็มี บางแห่งลงรักปิดทอง และบางแห่งคงเป็นสีปูนที่ปั้นอยู่ก็มี

ภาพที่ 12

ปูนปั้นแบบลอยตัว

ประติมากรรมปูนปั้นแบบลอยตัวรูปยักษ์ยืนใฝ่บันได บริเวณองค์ปรางค์ วัดมหาธาตุวรวิหาร

งานปูนปั้นรุ่นหลังหลายชิ้นมักจะจัดสร้างขึ้นในแนวทางอย่างอยุธยาตอนปลาย และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งสังเกตเห็นได้จากแบบของลวดลายที่นิยมและลีลาที่ปรากฏ โดยเฉพาะการตกแต่งพื้นที่หน้าจั่วได้แก่ หน้าจั่วหลังคาคือน้ำบัน หน้าจั่วซุ้ม หน้าจั่วซุ้มประตู หน้าต่าง

การตกแต่งหน้านั้น ช่างจะจัดให้ส่วนประธานอยู่ในแนวแกนกลางรูป และจัดวางให้ล้าออกมาจากลวดลายประกอบบนพื้นด้านหลัง รูปประธานนี้เรียกกันว่า “ตัวทับลาย” มักได้แก่ รูปเหล่าเทพต่างๆ เช่น รูปนารายณ์ทรงครุฑ พระพรหมทรงหงส์ พระอินทร์ทรงช้าง เป็นต้น

ส่วนลวดลายประกอบนิยมใช้ลายก้านขดแบบต่างๆ ได้แก่ ลายก้านขดเทพพนม ลายช่อหางโต ส่วนหน้าจั่วซุ้มทั้งสองของซุ้มประตูและหน้าต่างนิยมใช้ภาพการสัประยุทธ์ในเรื่อง รามเกียรติ์

สำหรับงานที่สร้างขึ้นโดยช่างรุ่นใหม่ ตัวทับลายนั้นมีการนำรูปแบบของการ แกะสลักไม้ประยุกต์ขึ้นเป็นงานปูนปั้นโดยการปั้นลายสอดสลับ ใช้โครงลวดและเหล็กเข้าช่วย ยึดเหนี่ยวและเสริมความแข็งแรง ส่วนนี้ช่างเพชรบุรีประกวดประชันการแสดงฝีมือกันมาก

รูปแบบศิลปกรรมปูนปั้นเพชรบุรีหลังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ได้รับการตั้งข้อสังเกตว่ามีความหลากหลาย สามารถจัดแบ่งออกได้ ดังนี้ (จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ อ่างถึงใน บุญรัตน์ เจริญชัย, 2541, น. 19)

1. กลุ่มรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลรูปแบบศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย
2. กลุ่มรูปแบบที่ที่พัฒนารูปแบบศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายเป็นรูปแบบที่มี ลักษณะพื้นเมืองมากขึ้น
3. กลุ่มรูปแบบศิลปะตะวันตกกร่วมศิลปะสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. กลุ่มรูปแบบศิลปะแบบพื้นเมืองผสมกับรูปแบบศิลปะตะวันตก
5. กลุ่มรูปแบบพื้นกลับเอารูปแบบศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายมาใช้ใหม่

ทั้งนี้การปรากฏลักษณะหลากหลายดังกล่าวนี้ได้รับการตั้งข้อสังเกตว่าเป็นส่วนที่ เกิดจากลักษณะปัจเจกของช่างแต่ละคนที่ได้ปรับรูปแบบของงานปูนปั้นเข้ากับ ความถนัดของช่าง เช่น การนำลวดลายและลักษณะลายแทงหยวกมาประยุกต์บ้าง หรือการปั้นให้มีรูป ลักษณะแบบหุ่นสำหรับเชิดชักมากกว่าภาพปั้น (จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ อ่างถึงใน บุญรัตน์ เจริญชัย, 2541, น. 19)

4. การจำแนกประเภทของปูนปั้นเมืองเพชร

ปูนปั้นเมืองเพชรบุรีแบ่งออกได้เป็นปูนปั้นในสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นผลงานชั้นครูของช่าง ในจังหวัดเพชรบุรี มีปรากฏให้เห็นที่วัดเขabanไดอิฐ วัดสระบัว วัดใหญ่สุวรรณาราม วัดไผ่ล้อม เป็นผลงานที่ช่างรุ่นปัจจุบันต่างต้องแวะเวียนไปชมเพื่อศึกษาลวดลายต่างๆ ให้เข้าใจและนำมา ปั้นแต่งจนชำนาญ และปูนปั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นผลงานสืบเนื่องมาจากการงานในสมัย อยุธยาโดยช่างรุ่นปัจจุบัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

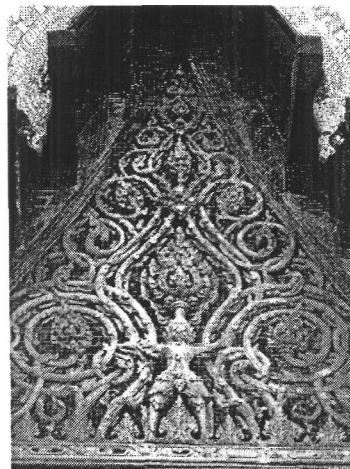
4.1 ปูนปั้นชั้นครูของเพชรบุรี

ปูนปั้นที่ถือกันว่าเป็นผลงานชั้นครูสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ผลงานที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยานี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นผลงานที่มีความงดงามยิ่งจนหาผู้ใดเทียบฝีมือได้ยาก ผลงานเหล่านี้จึงเป็นแบบอย่างให้ช่างรุ่นหลังศึกษาดรบาจนทุกวันนี้ ผลงานปูนปั้นที่ขึ้นชื่อว่ามีความงดงามอยู่ในโบราณสถาน 4 แห่ง ซึ่งรับรู้กันทั่วไปว่าเป็นงานชั้นครูนั้นเป็นผลงานสมัยอยุธยาตอนปลาย อันได้แก่

- วัดใหญ่สุวรรณาราม ปูนปั้นหน้าบันโบสถ์ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ปูนปั้นหน้าบันโบสถ์ทิศตะวันออกปั้นเป็นลายกระหนกก้านขด เป็นภาพครุฑยืน มือจับก้านกระหนกอยู่ตรงกลาง ด้านล่างของหน้าบันเหนือศีรษะครุฑ ปั้นเป็นพุ่มหางโตเรียงลดหลั่นกัน 3 พุ่ม กระหนกก้านขดม้วนตัวเรียงกัน 3 วง แตกเป็นช่อหางโต ก้านลายไหลเลื้อยตลอดอดกัน โดยตลอด ตัวกระหนกไหวพริ้วสวยงาม พื้นลายประดับด้วยกระจกลีฟ้าครามช่วยขับให้ลายปูนปั้นดูเด่นชัด

ภาพที่ 13

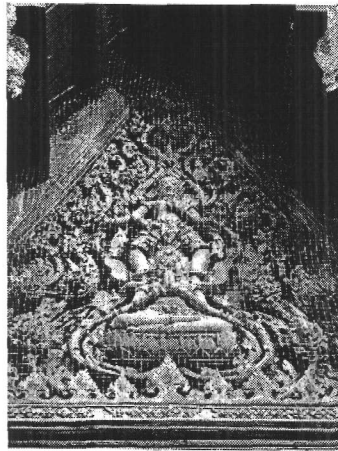
ปูนปั้นหน้าบันโบสถ์ทิศตะวันออก วัดใหญ่สุวรรณาราม

และปูนปั้นหน้าบันโบสถ์ทิศตะวันตกซึ่งปั้นเป็นรูปพระนารายณ์เหยียบครุฑ อสุรประนมมืออยู่บนดอกบัว ประกอบด้วยลายพุ่มช่อหางโต ซึ่งแตกช่ออ่อนพลิ้วเรียงกันไป พื้นลายประดับด้วยสีฟ้าอย่างเดียวกันกับปูนปั้นหน้าบันด้านหน้า ประกอบกับลักษณะของกรอบหน้าบันอ่อนตัวตามรูปแบบของหลังคาพระอุโบสถ เป็นการบังคับให้ลายปูนปั้นเด่นชัดยิ่งขึ้น

ภาพที่ 14

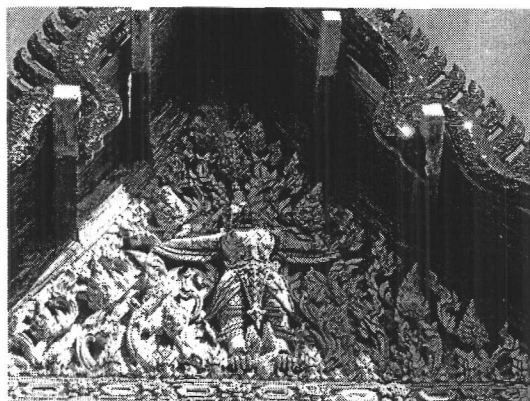
ปูนปั้นหน้าบันโบสถ์ทิศตะวันตก วัดใหญ่สุวรรณาราม

- วัดเขานันไดอิฐ หน้าบันลายเปลวไฟของพระอุโบสถวัดเขานันไดอิฐ เทคนิคการตกแต่งลายปูนปั้นส่วนใหญ่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยเฉพาะการปั้นตกแต่งหน้าบันต่างๆ

ภาพที่ 15

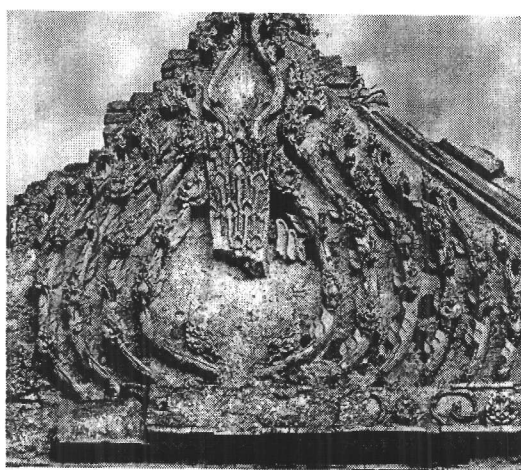
ปูนปั้นหน้าบันลายเปลวไฟของพระอุโบสถวัดเขานันไดอิฐ

- วัดไผ่ล้อม ลายปูนปั้นหน้าบันด้านหลังสุด รูปประธานเป็นภาพนภยูงเห็นแต่หางซึ่งรำแพนอยู่เท่านั้น ประกอบด้วยลายพุ่มช่อหางโต ก้านลายใหญ่และหนา ช่อหางโตเล็ก ออกช่อเรียงกันไป

ภาพที่ 16

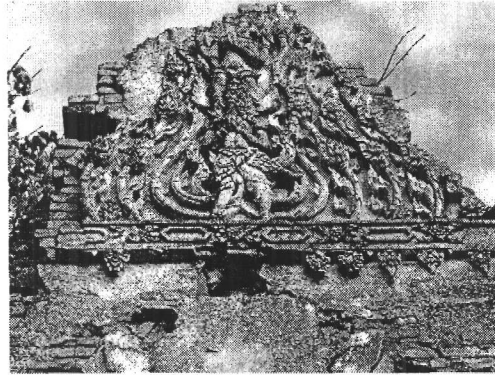
ลายปูนปั้นหน้าบันด้านหลังสุด วัดไผ่ล้อม

ส่วนปูนปั้นด้านหลังช่องกลางรูปพระประธานเป็นภาพนารายณ์ทรงครุฑ ประกอบด้วยลายพุ่มช่อหางโต ลักษณะลวดลายเป็นแบบเดียวกับปูนปั้นด้านหลังสุด แต่ที่แปลกไปจากโบสถ์แห่งอื่นๆ ก็คือ ผนังของหน้าบันช่องกลางทำเป็นห้องโถงเล็กอีกห้องหนึ่ง ผนังด้านในมีภาพลายปูนปั้นเต็มทั้งผนังเป็นภาพปูนปั้นที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องพุทธประวัติ มีภาพพระพุทธบาทอยู่ด้านบน และมีรูปจำลองอาคารทรงต่างๆ เป็นรูปปราสาท 7 ชั้น ศาลา เิงผา ภูเขา ต้นไม้ และภาพพระพุทธรูปปางต่างๆ หากมองผ่านๆ อาจคิดว่ายังปั้นไม่เสร็จ แต่ความจริงเป็นการแสดงชั้นเชิงการใช้เกรียงปาดไปปาดมา สีสลายของลายแบบกึ่งธรรมชาติ เมื่อต้องแสงทำให้เกิดเงาสลับซับซ้อน ภาพจึงดูลุ่มลึกลดหลั่นเป็นชั้นช่อง แสดงถึงความเป็นเลิศในแนวคิดและฝีมือ ซึ่งหาไม่ได้ที่ไหนอีก

ภาพที่ 17

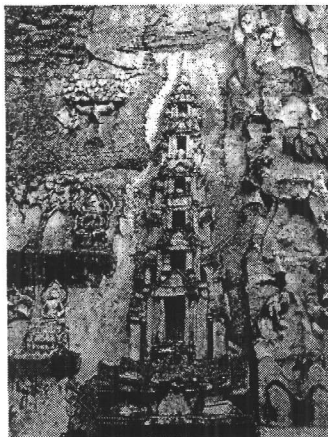
ปูนปั้นวัดไผ่ล้อมด้านหลังช่องกลาง

ปูนปั้นวัดไผ่ล้อมด้านหลังช่องกลางรูปพระประธานเป็นภาพนารายณ์ทรงครุฑ

ภาพที่ 18

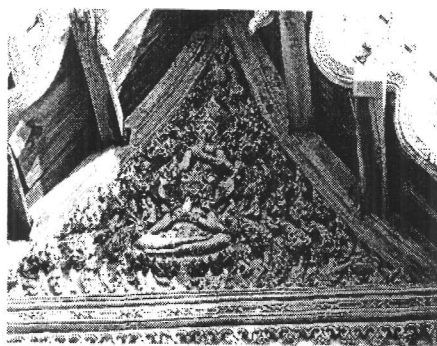
ลายปูนปั้นเรื่องพุทธประวัติที่ผนังด้านใน วัดไผ่ล้อม

- วัดสระบัว ปูนปั้นด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเป็นภาพพระนารายณ์
เหยียบบอสูร ประกอบด้วยลายกระหนกพุ่มช่อหางโต พื้นลายประดับด้วยกระจกลีฟ้า ปูนปั้น
ที่หน้าอุดปีกนกปั้นเป็นลายก้านขด ช่อลายเป็นภาพครุฑ

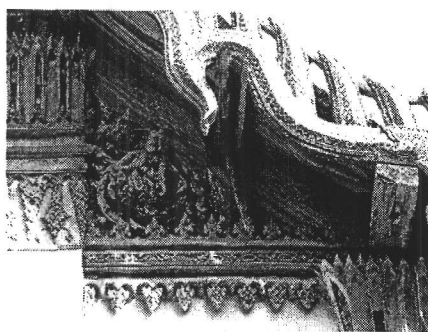
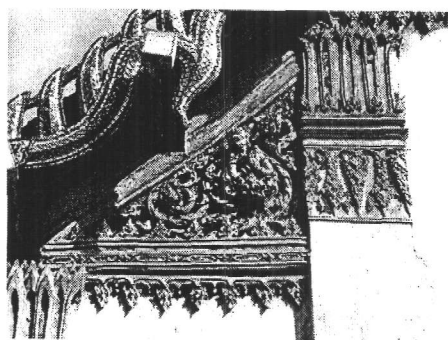
ภาพที่ 19

หน้าบันพระนารายณ์เหยียบบอสูร วัดสระบัว

ภาพที่ 20

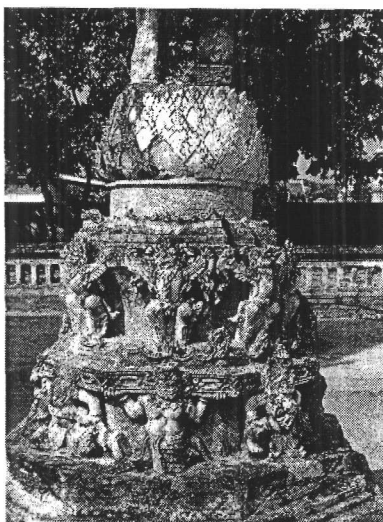
ปูนปั้นที่หน้าอุดปีกนก วัดสระบัว

นอกจากลายปูนปั้นที่หน้าบันแล้ว ยังมีปูนปั้นฐานเสมาทั้งดงามอีกด้วย ฐานเสมาทำเป็นฐานซ้อนกันสองชั้น แต่ละชั้นมีภาพมารแบกฐานเสมาอยู่โดยรอบ ฐานล่างทำเป็นภาพยักษ์แบก ฐานบนทำเป็นภาพครุฑแบก ลักษณะท่าทางของการแบกแสดงความรู้สึกได้ดี

ภาพที่ 21

ปูนปั้นฐานเสมา วัดสระบัว

4.2 งานปูนปั้นสมัยรัตนโกสินทร์

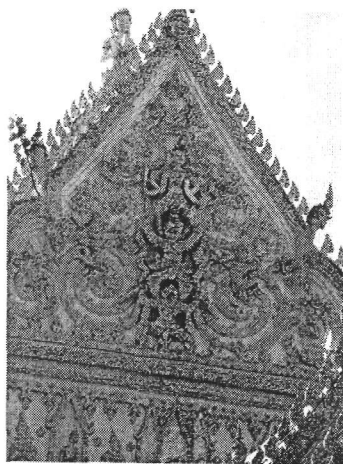
งานปูนปั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่เป็นผลงานที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา และมีการปั้นแต่งลวดลายโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ของช่างลงไปด้วย ดังรายละเอียดดังนี้

- วัดมหาธาตุวรวิหาร วัดอันเป็นที่รวมฝีมือของช่างปูนปั้นรุ่นครูในอดีต เช่น ครูพิณ อินฟ้าแสง และช่างร่วมสมัย เช่น ช่างทองร่วง เอ็มโษษฐ์ เนื่องจากวัดมหาธาตุเป็นเสมือนศูนย์รวมแห่งพุทธศาสนาของคนเพชรบุรี จึงมีการบูรณะก่อสร้างมาหลายยุคหลายสมัย ช่างฝีมือเมืองเพชรล้วนฝากฝีมือไว้ที่วัดแห่งนี้ ลายปูนปั้นที่วัดมหาธาตุจึงมีหลากหลายรูปแบบ หลากหลายอายุ โดยสามารถพบเห็นลวดลายดั้งเดิมที่มีแบบแผนไปจนถึงลวดลายล้อเลียนการเมืองได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

หน้าบันพระวิหารหลวงรูปนารายณ์ทรงครุฑเหยียบบนบ่าหนุมาน ปกติตัวครุฑมักทำท่าจับหางนาคชูขึ้น แล้วใช้เท้าเหยียบคองาค แต่ครุฑที่นี้จับคองาคชูขึ้นทั้งหางลงมา เรียกว่า “ครุฑยุคนาคหัว” ไม่ใช่ยุตแล้วเหยียบ เป็นการแสดงให้เห็นถึงพลังกำลังฤทธาานุภาพของครุฑ ส่วนตอนล่างของหน้าบันทำเป็นรูปเทพพนมองค์เล็กองค์ใหญ่นั่งเรียงเป็นแถว หน้าบันนี้คาดว่าเดิมเป็นศิลปะสมัยอยุธยา แต่มาบูรณะในสมัยรัชกาลที่ 3

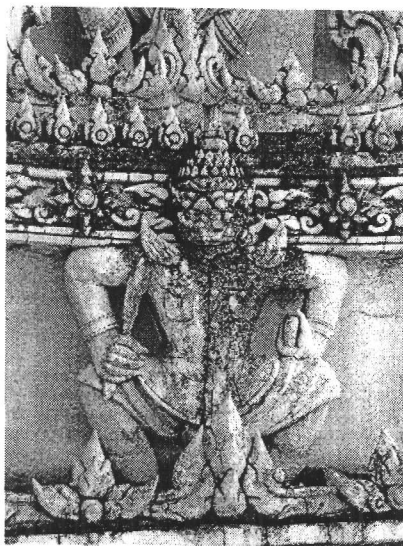
ภาพที่ 22

หน้าบันพระวิหารหลวงรูปนารายณ์ทรงครุฑ วัดมหาธาตุวรวิหาร

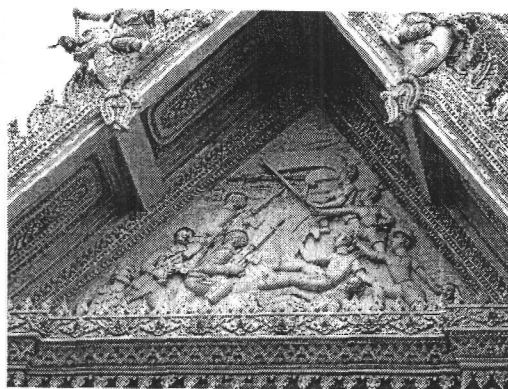
นอกจากนี้ งานปูนปั้นเมืองเพชรบุรียังมีรูปแบบภาพลัคนุคคลและเหตุการณ์บ้านเมืองที่แฝงแง่คิดต่างๆ ไว้อย่างแยบยลโดยฝีมือของช่างทองร่วง เอ็มโอบุส ผู้มีชื่อเสียงในด้านปูนปั้นลัคนุศการเมืองด้วย

ภาพที่ 23
ปูนปั้นลือเหตุการณ์บ้านเมือง

ภาพข้าราชการไทย มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือตำรา ข้าราชการเปรียบเสมือนคนที่สวมหัวโขน ระหว่างดำรงตำแหน่งจะอาศัยอำนาจจากยศตำแหน่ง และอ้างตำราที่เคยศึกษามา แสวงหาประโยชน์

ภาพที่ 24
ปูนปั้นบันทึกเหตุการณ์บ้านเมือง

เหตุการณ์ 14 ต.ค. 16 บริเวณหน้าจั่วศาลาบุญประคอง วัดมหาธาตุวรวิหาร

ภาพที่ 25
หุ่นปั้นเทวโลก

เทวโลกองค์ต่างๆ ณ วัดมหาธาตุวรวิหาร

- วัดพลับพลาชัย หน้าบันวิหารคันธารราษฎร์ด้านทิศตะวันออก ฝีมือ
พิณ อินฟ้าแสง ตอนบนเป็นภาพพระพุทธเจ้าตรัสรู้ภายใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ต้นลอยจากผนัง
ใบโพธิ์ออกเป็นพุ่มเรียงเป็นใบๆ ได้ฐานพระพุทธเจ้าเป็นเกียรติมุขถือก้านลายเลื้อยตลอดเป็น
ลายก้านชดออกซ่อเป็นเทวดาร่ายรำ ด้านบนสุดออกซ่อเป็นเทพพนม ได้หน้าบันลงมาทำเป็นชุ้ม
คูหา โดยดัดแปลงความคิดมาจากลายจำหลักไม้ ปั้นเป็นป่าหิมพานต์ มีสัตว์ทั่วไปและสัตว์
หิมพานต์ ต้นไม้แตกกิ่งก้านสอดสลับ แม้ว่าจะงานจะได้รับการวิจารณ์ว่าไม่เฉียบคมเท่าต้นแบบ
แต่ก็แสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ดัดแปลงของช่าง

ภาพที่ 26

ปูนปั้นหน้าบันวิหารคันธารราษฎร์ วัดพลับพลาย

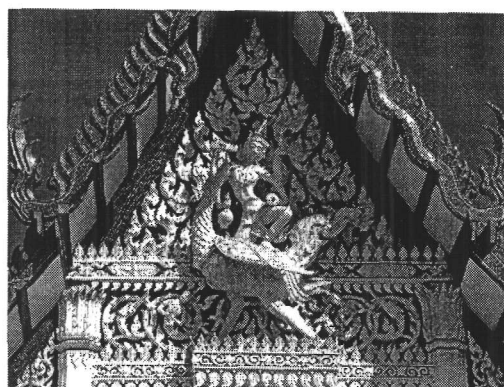

หน้าบันวิหารคันธารราษฎร์ด้านทิศตะวันออก วัดพลับพลาย

- วัดชีวประเสริฐ หน้าบันโบสถ์ด้านทิศตะวันตก ภาพพระพรหมทรงหงส์ ท่ามกลางลายกระหนกอ่อนพลิ้ว ฝีมือช่างสอย ศิลปกอบ ช่างชั้นครูชาวเพชรบุรี สมัยรัชกาลที่ 9 (ถึงแก่กรรม)

ภาพที่ 27

ปูนปั้นภาพพระพรหมทรงหงส์

ภาพพระพรหมทรงหงส์ หน้าบันโบสถ์ด้านทิศตะวันตก วัดชีวประเสริฐ

ทุกวันนี้ช่างเมืองเพชรยังคงสืบต่อการทำงานศิลปะปูนปั้นอย่างไม่ขาดช่วงช่างรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นคนหนุ่มสาวมีบทบาทในการเข้ามารับงานสานต่อจากช่างรุ่นเก่าซึ่งนับวันจะมีปัญหาเรื่องสุขภาพ โดยเฉพาะสายตาที่เริ่มอ่อนล้าลง ปัจจุบันจังหวัดเพชรบุรีมีช่างปูนปั้นไม่น้อยกว่า 300 คน (บาหยัน บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์) ซึ่งนับว่ามากทีเดียวสำหรับอาชีพนี้ และคนที่เข้ามาประกอบอาชีพนี้มีทั้งคนที่มีอายุมากกว่า 40 ปี จนถึงเด็กที่มีอายุ 14-15 ปี การที่เมืองเพชรบุรีมีการสืบทอดความรู้ศิลปะปูนปั้นจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างต่อเนื่องนี้เองที่ทำให้ที่แห่งนี้เป็นเสมือน “สำนักดักศิลา” ที่คอยฝึกปรี้อช่างรุ่นแล้วรุ่นเล่าให้สามารถสืบสานการทำงานนี้ต่อไปได้ เราจึงพบเห็นการผสมผสานระหว่างแบบแผนลวดลายในอดีตกับปัจจุบันที่กลมกลืนลงตัวของงานปูนปั้นเมืองเพชรบุรี จนอาจกล่าวได้ว่าปูนปั้นเป็นประติมากรรมที่ผูกพันคนต่างรุ่น ต่างเวลาเข้าไว้ด้วยกัน อย่างแนบแน่น ซึ่งไม่อาจพบได้จากที่ใด

งานปูนปั้นที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นตามสถานที่ต่างๆ ที่ปรากฏโดยทั่วไปในจังหวัดเพชรบุรีนั้นจัดว่าเป็นงานประติมากรรมแบบไทยประเพณี ซึ่งบรรดาช่างปั้นปูนในแต่ละยุคสมัย ได้แสดงออกซึ่งความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยดำเนินไปบนพื้นฐานแห่งหลักการทางทัศนศิลป์อย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นการผูกวลวดลายขึ้นเป็นภาพเรื่องราว องค์ประกอบที่มีความลงตัวเหมาะสม และสิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือแม้บรรดาช่างปูนปั้นเมืองเพชรบุรีจะสร้างงานปูนปั้นไว้ต่างกาลเวลากันก็ตาม แต่ก็สามารถแสดงลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของงานปูนปั้นได้อย่างเด่นชัดและต่อเนื่องโดยไม่ขาดสาย ซึ่งสามารถสรุปเอกลักษณ์ของงานปูนปั้นเมืองเพชรได้ดังนี้ งานปูนปั้นเมืองเพชรเป็นงานปูนปั้นที่อวดสีวิสดุเดิม โดยไม่นิยมระบายสี หรือลงรักปิดทองทับงานปูนปั้นให้เสียคุณค่าสีปูนตามธรรมชาติ และลายปูนปั้นของช่างเมืองเพชรยังมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวคือแทนที่จะออกแบบลายให้ด้านซ้ายกับด้านขวาเหมือนกัน ช่างเมืองเพชรจะมีลูกเล่นโดยทำให้ลายสองข้างแตกต่างกันเล็กน้อย จึงเกิดความไม่เท่าหรือไม่ซ้ำแบบขึ้น (ล้อม เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์) การปั้นสดด้วยมือของช่างโดยไม่ใช้แม่พิมพ์ก็ถือเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของงานปูนปั้นของบรรดาช่างเมืองเพชรบุรีด้วยเช่นกัน เหล่านี้ล้วนเป็นความงามที่เป็นเอกลักษณ์ของงานปูนปั้นเมืองเพชรที่ได้รับการยอมรับและอยู่ในความนิยมในสังคมมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานนี้ และเป็นผลงานที่เป็นประจักษ์พยานถึงความมั่งคั่ง อลังการ ขวนให้ถึงความสามารถของช่างแต่ละคน

แม้ความมั่งคั่งและความอลังการของงานปูนปั้นนั้นจะมีวัตถุประสงค์เพื่อการประดับตกแต่งศาสนสถานต่างๆ เป็นสำคัญ แต่ปูนปั้นในอดีตก็ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงหลักฐานของความรุ่งเรืองและความมีวัฒนธรรมของสังคมเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงมรดกอันทรงคุณค่าทางภูมิปัญญาของช่างที่ใช้ลวดลายตกแต่งหรือแก้ปัญหาพื้นที่ว่างตามหน้าบัน และ

ส่วนอื่นๆ โดยการนำปูนมาใช้ประดับปูนด้วยกันโดยทำในลักษณะภาพปูนสูงหรือปูนต่ำ ลวดลายต่างๆ ยังถือเป็นแหล่งความรู้แก่ช่างรุ่นต่อมา และความมั่งคั่งของปูนปั้นยังช่วยบำรุงจิตวิญญาณให้เกิดความสุขทั้งในส่วนผู้ปั้นและผู้ชมด้วย นอกจากนี้งานตกแต่งยังสะท้อนวิถีชีวิตและความเชื่อของคนในท้องถิ่น และยังเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์ของช่าง ซึ่งแต่ละคนก็จะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอีกด้วย ไม่เพียงเท่านั้นเรื่องราวในงานปูนปั้นที่ผูกพันกับวิถีคิดทางศาสนาอย่างแยกไม่ออกยังเป็นการถ่ายทอดคติความเชื่อทางศาสนา และให้ความรู้เกี่ยวกับแก่นธรรมกับผู้คนในสังคมด้วย บทบาทหน้าที่ต่างๆ ดังกล่าวของงานปูนปั้นได้ดำรงสืบเนื่องตลอดมา และในขณะที่วันเวลาหมุนเวียนผ่านไปนั้น ปูนปั้นก็ยังทำหน้าที่ใหม่ๆ เกิดขึ้นอีกด้วย เพื่อรองรับกับสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนไป ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ต่างๆ ของงานปูนปั้นจะมีการกล่าวถึงในบทต่อไป